

них технологій сприяють сталому розвитку економіки на основі біоекономіки. Для того, щоб відповідати світовим тенденціям і з мінімальними витратами увійти до нового технологічного укладу економіки, Україні слід ідентифікувати себе як державу, яка формує і розвиває біоекономіку. Для цього необхідно сформувати основи біоекономіки, розробити стратегічні програми і проекти розвитку біоекономіки; використати досвід кластерного підходу до біоекономіки в ЄС; на всіх рівнях розробити дієві інструменти та механізми надання державної підтримки біотехнологічним виробництвам. Це сприятиме створенню нових робочих місць, сформуванню нових моделей споживання.

Література

1. Байдала В. В. Біоекономіка в Україні: сучасний стан та перспективи // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1(3). – С. 22-28.
2. Бутенко В. М. Біоекономіка як механізм досягнення цілей сталого розвитку / В. М. Бутенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я – 2016. – Вип. 1. – С. 19-28.
3. Глазко В. И., Иваницкая Л. В. Биоэкономика и глобализация – основы развития XXI века // Вестник Российской академии естественных наук – 2012. – №4 – С.18-30.
4. Мельник Л. Г. Устойчивое развитие: теория, методология, практика: учебник / под ред. проф. Л. Г. Мельника. – Сумы: Университетская книга, 2009. – 1216 с.
5. Талавирия М. П. Вплив біоекономіки на розвиток сільського господарства / М. П. Талавирия, О. М. Талавирия, В. В. Ващенко, В. Б. Керницький // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького – 2014. – Т. 16, № 1(2). – С. 168-177.
6. Bioeconomy Policy Synopsis and Analysis of Strategies in the G7, Published by the Office of the Bioeconomy Council, Berlin, January 2015. – 60 p.
7. Global Data // [Electronic resource] – Access mode: <https://www.globaldata.com>
8. National Bioeconomy Blueprint. Executive Summary, April 2012, Washington. – 8 p.
9. Strategic Plan for a Thriving and Sustainable Bioeconomy, U.S. Department of Energy, December 2016. – 56 p.
10. The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda, OECD 2009. – 326 p.
11. The European Bioeconomy in 2030. Delivering Sustainable Growth by addressing the Grand Societal Challenges. – 24 p.

УДК 338.242.4.025.2(439)

Д.І. Ткач
*доктор політичних наук, професор,
проректор з міжнародних питань,
Університет економіки та права «КРОК»*

Зміни у сфері споживання домашніх господарств у 1990-х роках в Угорщині

У статті аналізуються зміни у сфері споживання домашніх господарств у 1990-х роках в Угорщині. Визначаються ключові напрями діяльності держави у цій царині. Підкреслюється, що зміни в становищі домогосподарств віддзеркалюють реальні результати і соціальну ціну реформ, які часто не збігаються з їхніми оцінками на основі макроекономічних індикаторів. Особливо наголошується на тому, що невирішені соціальні проблеми, і понад усе масштаби бідності і безробіття, соціального відчуження, можуть стати серйозною перешкодою на шляху прогресу, джерелом серйозних соці-

альних, національних і політичних конфліктів. Відмічається, що саме в 90-х роках ХХ століття Угорщина активно проводила інституціональні соціальні реформи й адаптувалася до соціальних реформ, які відповідали вимогам ЄС.

Ключові слова: Угорщина, реформування економіки, зміни в стані та поведінці домогосподарств в Угорщині, інституціональні соціальні реформи.

Д.И. Ткач
доктор политических наук, профессор,
проректор по международным вопросам,
Университет экономики и права «КРОК»

Изменения в сфере потребления домашних хозяйств в 1990-х годах в Венгрии

В статье анализируются изменения в сфере потребления домашних хозяйств в 1990-х годах в Венгрии. Определяются ключевые направления деятельности государства в этой области. Подчеркивается, что изменения в положении домохозяйств отражают реальные результаты и социальную цену реформ, которые часто не совпадают с их оценками на основе макроэкономических индикаторов. Особенно подчеркивается, что нерешенные социальные проблемы, и в основном это масштабы бедности и безработицы, социального отчуждения, могут стать серьезным препятствием на пути прогресса, источником серьезных социальных, национальных и политических конфликтов. Отмечается, что именно в 90-х годов ХХ века Венгрия активно проводила институциональные социальные реформы и адаптировалась к социальным реформам, отвечающим требованиям ЕС.

Ключевые слова: Венгрия, реформирование экономики, изменения в состоянии и поведении домохозяйств в Венгрии, институциональные социальные реформы.

D.I. Tkach
Professor, Doctor of Political Sciences,
Vice-Rector for International Affairs
«KROK» University

Changes in households consumption in the 1990s in Hungary

The article analyzes the most important transformations in the state and behavior of households in Hungary as a result of economic transformations in 90s.

The key directions of state activity in this area are determined. It is emphasized that changes in the situation of households reflects the real results and the social price of reforms, which often do not coincide with their estimates based on macroeconomic indicators. Particular emphasis is placed on the fact that unresolved social problems, especially the extent of poverty and unemployment, social exclusion, can become a serious obstacle to progress, source of serious social, national and political conflicts. It is noted that it was in 1990s that Hungary actively pursued institutional social reforms and adapted to social reforms that would meet EU requirements.

Key words: Hungary, reforming of economy, transformation in the state and behavior of households in Hungary, institutional and social reforms.

Постановка проблеми

Розглядаючи події в Угорщині 1990-х років, важливо глибше осмислити най-

важливіші трансформації в стані та поведінці домогосподарств в Угорщині, які виникли у результаті економічних перетворень. З'ясувати, яку роль держава відіграла у цій царині, як зміни в становищі домогосподарств віддзеркалюють реальні результати і соціальну ціну реформ. Це особливо важливо з огляду на те, що невирішені соціальні проблеми, насамперед масштаби бідності і безробіття, соціального відчуження, можуть стати серйозною перешкодою на шляху прогресу, джерелом серйозних соціальних, національних і політичних конфліктів. Для України це є актуальним і сьогодні тому, що, незважаючи на 26-річне існування як незалежної держави, в країні і сьогодні не здійснені ті інституціональні соціальні реформи, які наближали б країну до вимог ЄС щодо досліджуваної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблематики трансформації в стані та поведінці домогосподарств в Угорщині, які виникли у результаті економічних перетворень, присвячені дослідження українських учених: Е. Кіш [1], Д. І. Ткача [2], а також іноземних: Дж. Сакса [3], Kuczí Tibor [4], Ласло Сюч [5], Róna-Tas, Ákos [6], зокрема російських: Л. С. Лучкіної [7], М. А. Усієвич [8] та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У сучасній економічній науці значна увага приділяється аналізу трансформаційних процесів в економіках постсоціалістичних держав, існують різні підходи до цієї проблематики. Щодо Угорщини, то, безумовно, перехід до ринкових відносин, як головної рушійної сили здійснення економічних перетворень, викликали докорінні зміни в стані та поведінці угорських домогосподарств. Велику роль у цій царині відіграла держава, і саме зміни в становищі домогосподарств віддзеркалюють реальні результати і соціальну ціну реформ. Дослідження цього феномена є корисним з огляду на використання позитивного досвіду сусідньої країни, а також і засобом запобігання чужих помилок. Особливо з урахуванням того, що у вітчизняній економічній науці цій проблематиці приділено недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз найважливіших трансформацій у стані та поведінці домогосподарств в Угорщині, які виникли у результаті економічних перетворень. З'ясувати, яку роль угорська держава відіграла у цій царині.

Виклад основного матеріалу дослідження

Приблизно із середини 1990-х років становище економіки Угорщини стало поступово поліпшуватися, у реальному секторі почалося поживлення інвестицій, з'явилося зростання промислового виробництва і валового внутрішнього продукту в цілому. Звичайно, темпи позитивних зрушень були ще хитливі. До-реформений рівень реальної зарплати досягнути вдалося не відразу. Шлях високої інфляції залишився позаду, і в 2000 р. в Угорщині вона не вийшла за межі 10%. Однією з найгостріших проблем у соціальній сфері в країні було безробіття, рівень якого в 1990-і роки хоча і знижувався, але усе ще залишався досить відчутним.

Незважаючи на позитивні зміни, що з'явилися у ці роки в економічній і соціальній сферах Угорщини, вони не змогли компенсувати втрати в рівні життя населення перших років реформ, навіть більш пізнього часу. Зокрема, в Угорщині перехід до ринку здійснювався не так болісно, як в інших країнах, завдяки тому, що, починаючи з 1968 р., країна пройшла тривалий шлях реформ, що створили сприятливий ґрунт для подальших трансформацій. У країні не було сильного

сплеску цін, тому що керованість інфляцією також була закладена ще на попередньому етапі реформ. Різке падіння рівня життя відбулося в 1990-1992-х і 1995-у роках. В ті роки відзначався постійний ріст реальної заробітної плати [9]. Але передкризовий рівень добробуту населення поки не був досягнутий, якщо судити з динаміки показника загальних фактичних витрат на споживання. На думку професора Л. Чаби, обмеження споживання позитивно впливало на інвестиції й ріст, але супроводжувалося збільшенням розриву в доходах груп населення, що і мало місце в Угорщині. Співвідношення доходів 10% найбідніших і 10% найбагатших громадян країни становило 1:8 замість 1:5 на початку 1980-х років. Показники ж 1990-х відповідали рівню Франції і були вищими, ніж у скандинавських країнах і ФРН. Але стримування витрат на споживання було плюсом в економічній політиці Угорщини, тому що сприяло збільшенню інвестицій і виробництва [10].

Змінилося і загальне економічне становище Угорщини у світі, про що свідчить співвідношення ВВП на душу населення з рівнем США. Серед постсоціалістичних країн за обсягом ВВП на душу населення Угорщина посідала друге місце, і в 1998 р. до рівня США це становило 35% [11].

Напрями і структура витрат на споживання в першу чергу залежать від суми коштів, яка є, і стану споживчого ринку товарів і послуг. У взаємозв'язку вони відбивають умови та якість життя людей. Несприятливі тенденції у цій галузі, що почалися в Угорщині наприкінці 1970-х років, поступово наростаючи, стали однією з головних причин катастрофи соціалізму. Їхній ступінь і характер розвивалися неоднаково і створювали різні стартові умови переходу до ринку. Практичне здійснення ринкових перетворень в Угорщині також мало свої особливості як у темпах, так і методах проведення. До того ж тут існували свій національний спосіб життя, культура. Усе це впливало на формування структури споживання у перехідний період.

Головною загальною рисою на першому етапі реформ стало те, що з початком лібералізації економіки в Угорщині з'явився великий вибір товарів, швидко стала розвиватися сфера послуг, що також справило вплив на зрушення у структурі витрат домогосподарств. Однак перехід до ринку супроводжувався високою інфляцією, яка випереджала зростання доходів, що різко звузило матеріальні можливості громадян. У результаті дефіцит товарів і послуг замінився дефіцитом коштів на задоволення навіть найнеобхідніших потреб. Як відомо, це призвело до зниження рівня життя в країні. Але необхідність адаптації до мінливого життя, а також поява середовища, у якому можна вільніше реалізувати власні інтереси й можливості, стали імпульсом для пошуку шляхів спочатку для виживання, а потім і затвердження себе у новому житті. Багатьом довелося вносити корективи у свій побут, беручи до уваги як особисті доходи, так і загальні тенденції у сфері споживання. Але часто сформовані традиції і звички у поведінці домашніх господарств зберігалися, хоча для цього не завжди були достатні умови.

Так, одне з протиріч економічної поведінки домашніх господарств у роки реформ полягало у тому, що, незважаючи на труднощі та погіршення умов життя, суми витрат були все одно меншими за суми доходів, що пов'язано з рухом коштів, спрямованих на накопичення, сплати кредитів, позик і податків. Але розмір перевищення доходів над витратами багато у чому визначався конкретною ситуацією у країні й можливостями кожного домогосподарства окремо. Стала виникати і нова ситуація, коли витрати були вищі за доходи.

Важливим фактором в економічній поведінці домогосподарств було ставлення до накопичення коштів. В умовах ринкової економіки сектор домашніх гос-

подарств відігравав велику роль у кругообігу коштів у країні. Населення було головним споживачем вироблених товарів та послуг, і якщо це в основному вітчизняна продукція, то відбувалося збільшення чистого прибутку і відрахувань у фонди накопичення підприємств-виробників. Кошти, що залишалися від особистого споживання, громадяни зберігали, збільшуючи свої внески в банках або купуючи цінні папери. Тим самим населення кредитувало свої права і поповнювало бюджет країни. Але найбільш схильними до заощаджень були селянські господарства.

Розглянемо витрати домогосподарств на продовольство та структуру таких витрат. На їхній розподіл відповідним чином впливав різний рівень доходів та вибір внутрішньосімейних пріоритетів у споживанні. Але за будь-яких умов основним напрямом споживчих витрат були витрати на продовольчі товари, саме вони визначали усю структуру видаткової частини домашніх бюджетів. У роки трансформації рівень витрат на харчування набув особливого значення не тільки тому, що вони були першоосною життєзабезпечення людей, але й у зв'язку з ускладненням умов у перші роки перехідного періоду, коли у багатьох країнах помітно збільшилася кількість бідних, насамперед серед господарств одиноких пенсіонерів і родин з дітьми. І одним з головних критеріїв бідності став рівень витрат на продовольство.

Аналіз відповідних показників (таблиця 1) дає підстави зробити такі висновки.

Таблиця 1

Частка витрат на продовольство, % до всіх витрат на особисте вживання домашніх господарств

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Угорщина	33,4	...	35,2*	33,3*	38,0*	35,2	34,9*

* У складі грошових витрат (за даними CESTAT).

Джерело: складено автором на підставі [15].

По-перше. Тенденції у динаміці питомої ваги витрат на харчування такі: в Угорщині при деяких коливаннях в окремі роки у цілому в останні 7-8 років 1990-х витрати на продовольство зберігалися на одному рівні.

По-друге. Ці витрати істотно відрізнялися за типами господарств. Насамперед, високий їхній рівень спостерігався у бюджетах пенсіонерів. Вище середніх витрати на продовольство мали місце також у господарствах селян, безробітних, багатодітних родинах, і менше – у службовців і самозайнятих.

По-третє. В Угорщині відносний рівень споживання продовольства приблизно відповідав рівневі західноєвропейських країн і в такий спосіб характеризував більш «зрілий» ступінь структури споживчих витрат населення. Про це ж свідчить і низький коефіцієнт диференціації даного показника між господарствами працюючих громадян.

Таким чином, у роки трансформації відбулося зниження споживання багатьох основних продуктів харчування. В умовах, коли одночасно відбувалося підвищення частки витрат на деякі з них, це означало, що харчування для населення обходилося дорого. Цим же значною мірою пояснювалася і висока частка витрат на продовольство в загальній сумі витрат домашніх господарств.

Зміни, що відбулися у структурі і рівні споживання продовольства, вплинули на один із головних узагальнюючих показників якості харчування – його денну енергетичність. В Угорщині їй була властива негативна динаміка, що торкнулася усіх компонентів, які характеризують калорійність харчування, – білків, жирів,

вуглеводів. Вона знизилася на 10% (1991-1997 рр.). Порівняння фактичного рівня споживання продуктів харчування з фізіологічними нормами показує, що у 1991-1998 рр. перевищення останніх стосувалося м'ясопродуктів, олії рослинної, борошна, хліба, риса і частково цукру. Споживання інших продуктів, включаючи молоко, м'ясо, яйця, рибу, овочі й фрукти, сильно відставало від цих норм. Причому споживання молока й м'яса в 1990 р. було вищим за нормативні показники. У перші роки реформ калорійність харчування також стала помітно падати, особливо в результаті скорочення споживання білків і жирів.

Одним із наслідків несприятливих процесів у споживанні продовольства в Угорщині було посилення розриву в даній сфері з відповідними показниками щодо держав Заходу. В Угорщині менше споживалося м'яса, молока, олії тваринної, фруктів, яєць, потребував вищий рівень споживання хліба і борошняних виробів. Лише у 1997 р. рівень споживання м'яса й м'ясопродуктів становив до рівня Австрії – 60-66%. Приблизно таке ж співвідношення було і при порівнянні з Францією [12].

Проаналізуємо витрати на утримання житла. При переході до ринку в особистому споживанні населення Угорщини на друге місце після продовольства вийшло утримання житла і насамперед оплата комунальних послуг. Частка витрат на утримання житла у відсотках до всіх витрат домашніх господарств на особисте споживання наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Частка витрат на утримання житла, % до всіх витрат домашніх господарств на особисте споживання

	1990	1995	1997	1998	1999
винайм житла					
Угорщина	1,3'	...	18,6**	20,6**	21,6**
комунальні послуги					
Угорщина	6,2'

Джерело: складено автором на підставі [15].

Примітка. У валових грошових витратах, включаючи комунальні послуги (CESTAT); - 1987 р.

Висока динаміка тарифів призвела до росту їхньої питомої ваги у структурі витрат домашніх господарств (табл. 2). Ціни на подачу води, газу, електроенергії і паливо скрізь росли швидше, ніж на товари. В Угорщині при загальному індексі споживчих цін, рівному 570%, на паливо й енергію цей індекс становив 1160% (1991-1999 рр.).

Рівень витрат на зазначені цілі залежав не тільки від доходів домогосподарств, але й політики регулювання цін на енергоносії. В Угорщині, де існували більш ліберальні правила встановлення цін на них, послуги обходилися населенню дорожче. До речі, можна зазначити, що рівень тарифів на електроенергію в Угорщині був значно нижчий у порівнянні з тарифами в західноєвропейських державах, але багато в чому це пов'язано і зі значно нижчим рівнем оплати праці. Наприклад, у 1997-1998 рр. один кВт/год електроенергії для домашніх господарств коштував в Угорщині 5,5 дол.

В оплаті наймання квартир помітних змін за роки трансформації не відбулося, і вона становила порівняно невелику частину домашніх споживчих витрат, значно поступаючись оплаті за комунальні послуги.

Здійснюємо аналіз витрат на одяг і взуття, алкогольні напої і тютюнові вироби. До числа витрат першої необхідності відноситься купів-

ля предметів одягу і взуття. В роки трансформації такі речі займали досить скромне місце в домашніх бюджетах, поступившись не тільки продовольству, але й утриманню житла, а в деяких випадках і транспортним витратам. У результаті їхній відносний рівень помітно скоротився і не піднімався вище 10%. Таким чином, виникла нова ситуація в структурі особистого споживання домашніх господарств Угорщини (таблиця 3).

Таблиця 3

Частка витрат на одяг і взуття, % до всіх витрат на особисте споживання домашніх господарств

	1990	1995	1997	1998	1999
Угорщина*	...	6,0**	5,8	6,7	6,4

* У грошових витратах (за даними CESTAT).

Джерело: складено автором на підставі [15].

Вона стала наслідком не тільки того, що громадяни стали рідше обновляти свій гардероб, але й зміни пріоритетів у споживанні, особливо у високоприбуткових господарствах. Великий вплив справили і ціновий фактор. Для порівняння можна зазначити, що у британських домогосподарствах відповідні товари займають шосте місце в загальних витратах.

Зміни торкнулися і таких споживчих товарів, як алкогольні напої і тютюнові вироби. Суть їх виявилася у зниженні відносного рівня витрат на них. У грошових витратах домогосподарств у 1999 р. витрати на алкогольні напої і тютюнові вироби в Угорщині становили 4,1%.

Оцінка витрат на транспорт і зв'язок. Збільшення витрат за даними напрямами було одним із найважливіших змін економічної поведінки домашніх господарств під час проведення реформ. Для більшості домогосподарств воно було викликане підвищенням тарифів транспортних послуг і зв'язку. Але для певної частини громадян, насамперед тих, що мали пристойні доходи, а також фахівців і підприємців зростання витрат було пов'язане з виробничими й діловими потребами, зокрема потребами в купівлі автотранспорту, його обслуговуванні, а також придбанні сучасних засобів комунікації. Насамперед це пояснюється досить високим ступенем забезпеченості домашніх господарств засобами транспорту, а також зростаючою потребою в сучасних побутових засобах зв'язку. Хоча наявність останніх у домашніх господарствах зустрічалася не так часто, високі ціни на них істотно збільшували частку витрат на ці цілі. У пенсіонерів витрати на послуги транспорту і зв'язку були, зрозуміло, нижчими, ніж у працюючих, у 1,5-2 рази (таблиця 4).

Таблиця 4

Частка витрат на транспорт і зв'язок, % до усіх витрат особистого споживання домашніх господарств

	1990	1995	1997	1998	1999
Угорщина*	...	12,3**	13,0	11,9	13,1

* У грошових витратах (за даними CESTAT); ** 2000 р.

Джерело: складено автором.

Особливе місце у структурі споживання жителів Угорщини посідала автомобілізація. Вона розпочалася в 1970-і роки, але не можна сказати, що до початку реформ досягла високого ступеня. Як видно з даних у таблиці 5, в Угорщині більше половини домогосподарств мали легкові автомобілі.

**Наявність легкових автомобілів у домашніх господарствах
(на 100 домогосподарств)**

	1990 р.	1997-1999 р.
Угорщина	55*	41

* У господарствах економічно активних громадян.

Джерело: складено автором.

Здійснимо оцінку витрат на інші види послуг. В умовах перехідного періоду у громадян Угорщини зросли витрати на охорону здоров'я. Найбільше на цю потребу витрачалися, як і раніше, пенсіонери. Так, у грошових витратах домогосподарств в Угорщині на охорону здоров'я замість 4,8% у 1996 р. виділялося 5,5%. Більш суттєвими стали витрати і на особисту гігієну.

У більшості домогосподарств країни знизився рівень витрат на освіту, культуру, спорт, організацію дозвілля. На це вплинули фактори матеріального і морального порядку. Пристосування людей до нових, різко мінливих умов життя не могло відбуватися безслідно і не позначилися на їхніх настроях, інтересах і бажаннях. Падіння рівня життя на першому етапі реформ істотно обмежило матеріальні можливості у виділенні коштів на задоволення культурних потреб, які значною мірою реалізовувалися за «залишковим» принципом. Частково ці втрати компенсувалися купівлею сучасних приладів культурного призначення. Але їх могли дозволити собі далеко не всі домогосподарства. Тим часом за стабільної та високорозвиненої економіки відповідні витрати можуть бути досить високими. Зокрема, аналіз вартості споживчого кошика британців, проведений фахівцями, показав, що вони більше всього витрачають грошей на дозвілля й розваги, випереджаючи навіть витрати на продовольство. Між соціальними групами населення Угорщини була помітною різниця в частці витрат, що спрямовувалися на ці види послуг. Вона існувала завжди і впливала із розходжень способу життя кожної групи. Не останню роль відігравав і рівень доходів. Найнижчий він був у селян і пенсіонерів, а найвищий – у службовців і самозайнятих.

Оцінімо стан забезпеченості домогосподарств товарами тривалого користування. Важливим критерієм визначення рівня і стандарту життя населення є оснащеність домашніх господарств предметами тривалого користування.

Розширення асортименту й обсягу продажу даної групи товарів є важливим чинником оптимізації структури роздрібної торгівлі, вони значно впливають на формування способу життя людей, вносячи зміни у форми проведення дозвілля та підвищуючи комфортність домашнього побуту. Динаміка витрат на придбання предметів культурно-побутового призначення в роки трансформації знаходилася під впливом двох основних факторів: 1) небувалого раніше широкого вибору товарів, активної зміни асортименту, що не могло не впливати на зрушення в пріоритетах відповідних витрат; 2) обмеженості в коштах більшості громадян. Тому оснащення домогосподарств сучасною культурно-побутовою технікою відбувалося дуже нерівномірно і знаходилося у великій залежності від рівня доходів. Відповідні зрушення відбувалися як у кількості, так і якості предметів, що купувалися. Оскільки стандартний набір, що характеризує забезпеченість домогосподарств побутовою технікою, сильно видозмінився, дослідження здійснене за двома групами товарів: 1) традиційних, поява яких у будинках почалася незабаром після закінчення війни; 2) сучасних апаратів і приладів, оснащення якими почалося в основному з переходом до ринкових перетворень. Як видно з даних таблиці 6, на старті реформ і на пізнішому їх етапі найбільша

Таблиця 6

**Забезпеченість домашніх господарств традиційними товарами
(на 100 домашніх господарств)**

	Холодильники з морозильними камерами	Радіоприймачі	Телевізори	у т.ч. кольорові	Пральні машини	у т.ч. автоматичні	Пилососи	Швейні машини	Велосипеди	Мотоцикли
1990 р.										
Угорщина*	103	123	123	76	107	47	98	52	131	17
1997-1999 рр.										
	107	102	120	104	105	53	90	43	117	10

* У господарствах економічно активних.

Джерело: складено автором.

забезпеченість домашніх господарств представлена телевізорами, пральними машинами, холодильниками (включаючи холодильники з морозильними камерами). В Угорщині повна або майже повна забезпеченість ними була вже напередодні реформ.

Через те, що на початку реформ існувала велика різниця між господарствами економічно активних та інертних громадян та враховуючи те, що за роки реформ в їх загальній кількості позитивних зрушень практично не було, в Угорщині вона зберігалася і до кінця 1990-х.

За роки реформ втратили свого значення у побуті звичайні радіоприймачі, особливо в містах, наявність їх у будинках почала скорочуватися. Це стало результатом як більш розвинутої мережі телебачення, так і появою нових поколінь радіопристроїв (музичних центрів, аудіоапаратури тощо).

Зрозуміло, падав попит і на швейні машини, число яких скорочувалося. Це було пов'язане з тим, що на ринку з'явилася велика кількість готових швейних виробів, з темпом життя, що постійно прискорювалося, і не залишалось часу для заняття шиттям удома. Але у певній групі господарств швейні машинки зберігали своє призначення. Змінилася ситуація і з пилососами, але в кращий бік, тому що в Угорщині практично не залишилося господарств без цього необхідного приладу. Аналіз показав, що найбільша забезпеченість товарами тривалого користування була там, де главою родини була особа пенсійного віку (від 60 і старше). Потім ідуть домогосподарства, де главі сім'ї від 40 до 49 років, після них – вікові групи 50-59, 30-39 і до 29 років. Тобто молоді сім'ї були забезпечені найменше [13].

Товари тривалого користування нових видів і поколінь відрізнялися більшим різноманіттям, але, як показують дані таблиці 7, рівень забезпечення ними незначний. Угорщина за наявністю персональних комп'ютерів відставала від західних сусідів. Так, за даними International Telecommunication Union, у 1997 році у розрахунку на 1000 мешканців в Угорщині їх було 49 [14].

Найбільш активно із сучасної культурно-побутової техніки домогосподарства купували морозильні камери. Певним пріоритетом у країні користувалися також такі прилади, як відеомагнітофони, музичні центри тощо (таблиця 7).

**Сучасні товари тривалого користування
(на 100 домашніх господарств)**

	Персональні комп'ютери	Морозильники	Музичні центри Hi-Fi	Відеомагнітофони	Відеокамери	Пристрій для прийому супутникового ТВ	Пристрій для прийому кабельного ТВ	Мікрохвильові печі	Плєсери
1999 рік									
Угорщина	11	61	26	49	3	-	-	37	15

Джерело: складено автором.

Висновки

Незважаючи на позитивні зрушення в економіці, в Угорщині у другій половині 1990-х років у сфері споживання домашніх господарств адекватних змін не відбулося. Деякі переміщення почали з'являтися тільки в останні 2-3 роки 1990-х і виявилися вони в деякому збільшенні споживання продуктів харчування на душу населення, а також ще вельми слабкій тенденції зниження частки витрат на продовольство у загальній сумі витрат на особисте споживання.

Зрушення, що відбувалися, були пов'язані головним чином із витратами на продукти харчування й оплатою комунальних послуг. У високоприбуткових домогосподарствах значний вплив на структуру споживання мали також витрати на покупку товарів тривалого користування й оплату послуг з їхнього використання й утримання.

У цілому в Угорщині можна зазначити зниження якості життя у більшості домогосподарств, що проявилось в першу чергу у збільшенні частки витрат на продовольство. Вона набагато вища у порівнянні з країнами Заходу і пов'язана з високими цінами на продукти харчування, що призвело до зниження їхнього споживання за окремими видами.

Про зниження якості життя свідчить стагнація в оснащенні домогосподарств товарами тривалого користування, незважаючи на те, що в їхніх якісних характеристиках відбулися серйозні зміни. В Угорщині існував недостатньо високий рівень забезпеченості необхідними у побуті апаратами й приладами – пилосо-сами, холодильниками з морозильними камерами, автоматичними пральними машинами. Розширення набору наявної в будинках сучасної техніки побутового й культурного призначення відбувалося повільно. На той час ще зрідка зустрічалися вироби більш високого стандарту, споживання – мікрохвильові печі, посудомийні машини тощо. Найважливішою характеристикою сфери споживання товарів тривалого користування було досягнення відносно рівномірної оснащеності ними всіх шарів населення.

До негативних моментів у сфері споживання домогосподарств варто віднести зниження витрат на культуру, освіту й проведення дозвілля. Це також можна розглядати як елемент погіршення якості життя населення.

Порівняння використання сімейних бюджетів різних соціо-економічних груп виявляє більш раціональну структуру споживання в домашніх господарствах службовців (працівників розумової й творчої праці), а також самозайнятих у по-

рівнянні з іншими типами господарств. Це пов'язано як із розходженнями в доходах, так і більш широким колом інтересів і потреб, що впливали зі способу життя, характеру трудової діяльності й рівня освіти.

Раціональність структури споживання домогосподарств службовців виражалася в більш високому рівні витрат на послуги за менших витрат на продовольство. У цих господарствах більше уваги приділялося підвищенню освіти, організації й проведенню дозвілля. У них була більш висока забезпеченість особистим автотранспортом та іншими товарами тривалого користування.

Значними особливостями характеризується структура споживання домашніх господарств пенсіонерів. Крім високих витрат на харчування й утримання житла, у них був вищий рівень витрат, порівняно з іншими типами домогосподарств, на гігієну й охорону здоров'я і, насамперед, на купівлю медикаментів. Разом із тим пенсіонери більше, ніж робітники й селяни, приділяли увагу задоволенню культурних потреб, частіше прибігали до різного роду послуг. Але низький рівень доходів пенсіонерів, природне звуження одних потреб і розширення інших помітно видозмінювало всю палітру їхніх споживчих витрат порівняно з іншими шарами населення.

Література

1. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції. Монографія / Єва Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 440 с.
2. Ткач Д. І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: Монографія / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К.: МАУП, 2004. – 504 с.
3. Сакс Дж, Пивоварський О. Економіка перехідного періоду. (Уроки для України). Пер. з англ. – Київ: “Основи”, 1996 – 159 с.
4. Kuczzi Tibor. Kuczzi, Tibor. Kisvállalkozás és társadalmi környezet (Small entrepreneurship and social environment). – Budapest: Replika, 2000.
5. Ласло Сюч Ласло Соч 2001 год в Венгрии: Движение вперед, но к чему? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www/gallup.hu](http://www.gallup.hu)
6. Róna-Tas, Ákos Róna-Tas, Ákos. Economic Sociology in Europe: Hungary, Economic Sociology. European Electronic Newsletter (February 2002). – Vol. 3, No. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.siswo.uva.nl/ES/esfeb02art4.html>.
7. Лучкина Л. С. Социальные реформы в Содружестве Независимых Государств : Науч. докл. / Л. С. Лучкина; Рос. акад. наук. Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. – М. : ИМЭПИ РАН, 2002. – 95 с.
8. Усиевич М. А. Десятилетие реформ в Венгрии. 90-е годы XX в. / «Новая и новейшая история», 2002-09-01 NNI – № 005. – С.86.
9. Усиевич М. Венгрия. Правила игры / 2000. – № 3. – С.7-9.
10. Чаба Л. Венгрия на рубеже веков: итоги трансформации и перспективы вступления в ЕС / Вопросы экономики, 2000. – № 6.
11. Статистически годишник на РБ, 1999. – София, международный раздел.
12. *Ekonomiska politika*, 1998, 2410, s. 17.
13. *Magyar statisztikai evkonyv 2000*, Budapest, 2001:
14. Россия и страны мира. Статистический справочник / Госкомстат РФ, М., 2000. – С. 107.
15. *Magyar statisztikai evkonyv 1999*, Budapest, 2000: *Statisztikai havi kozlemenyek*, № 4, 2000.